

Emergency archaeological research of former round-house in Česká Lípa

ABSTRACT

PETR JENČ | VOJTĚCH NOVÁK | VLADIMÍR PEŠA | The building of the former round-house, Věžeňská ulice 189, is one of the few preserved historical landmarks in the medieval heart of the town. Emergency archaeological research was performed because of the planned conversion of the building to an archaeological museum and proved the medieval (most likely the end of 13th or the beginning of the 14th century) origin of the oldest layers of the terrain. The medieval horizons cohere with remains of the masonry in rooms 2 and 3. Construction time of the oldest preserved section – basement of the west part of the building – was regrettably not found out by archaeological exploration and even by previous construction-history and archaeological research. The oldest account mentioning the round-house in Česká Lípa comes from 1578. Building served as a jail till 1935.

KEY WORDS

round-house

jail

archaeological research

medieval

Česká Lípa

KLÍČOVÁ SLOVA

šatlava

městské vězení

archeologický výzkum

středověk

Česká Lípa

Záchranný archeologický výzkum bývalé městské šatlavy v České Lípě

PETR JENČ | VOJTĚCH NOVÁK | VLADIMÍR PEŠA

Obr. 1. Situování objektu čp. 189 v České Lípě na výřezu mapy stabilního katastru (40. léta 19. století)
Zákras Vlastivědné muzeum v České Lípě

Úvod

Historická budova bývalé městské šatlavy v České Lípě (dnes čp. 189) je přistavěna k vnitřní straně severní hradební zdi městského opevnění [obr. 1, 2]. Ulička nese historický název Stockhausgasse / Věžeňská a je spojnici ulic Mikulášské na západě a Mariánské na východě, které vycházejí z rohů náměstí k bývalým branám, ven ze středověkého jádra města. Objekt městského vězení sloužil svému účelu až do roku 1935, v r. 1971 byl převeden z majetku města na Okresní národní výbor v České Lípě kvůli možnému využití k muzejním účelům. Tato myšlenka však byla oživena až v r. 1995 s novým vedením Okresního vlastivědného muzea (dnes Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě). Základní stavebně historický průzkum provedli František Gabriel a Jan Smetana (1996), projektovou dokumentaci rekonstrukce zpracoval ateliér pro rekonstrukce historických staveb GIRSA AT s.r.o. Praha v roce 1999. Záměrem bylo vybudování specializovaného archeologického muzea pro Českolipsko. Od roku 2003 je objekt ve vlastnictví Libereckého kraje. V roce 2008 byl schválen projekt Li-

bereckého kraje v Regionálním operačním programu NUTS II Severovýchod a v letech 2009 - 2010 proběhla generální rekonstrukce objektu. Archeologické muzeum Šatlava je otevřeno pro veřejnost od 20. 2. 2011 [obr. 9].

Historie objektu

Podrobné informace k historii objektu přinesl nepublikovaný stavebně historický průzkum F. Gabriela a J. Smetany (1996), jehož výsledky zde stručně shrnujeme.¹ Nejstarší zpráva o vězení v České Lípě z kroniky Hanse Kriescheho k roku 1578 není blíže lokalizovatelná. První známý pohled na Českou Lípu od Mauritia Vogta z roku 1712 sice zobrazuje Věžeňskou uličku, ale bez objektu podobného dnešní dispozici. Ulice je z obou stran lemována úzkými parcelami s měšťanskými domy, které se do ní otvírají průčelní štitovou stranou. V otázce věrohodnosti tohoto vyobrazení však autoři SHP nenacházejí shodu. Jan Smetana odkazuje mimo jiné k věrnému vykreslení kostela Narození Panny Marie, který byl stavěn od r. 1710, a vznik podélného objektu na středověkých

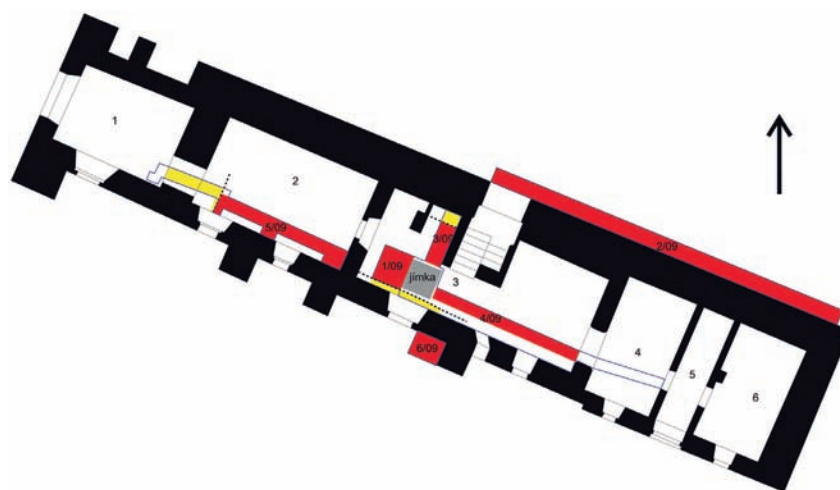

Obr. 2_ Objekt č.p. 189 s hradebním parkánem
Foto Vlastivědné muzeum v České Lípě

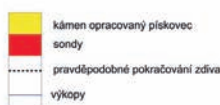
parcelách klade až do následujících desetiletí, kdy se prvně objevuje na plánu města z r. 1744. František Gabriel naproti tomu věrohodnost Vogtova detailního vyobrazení České Lípy zpochybňuje a přiklání se k větší stáří stavby i s ohledem na zjištění stavebního průřezu. Oba autoři se přitom shodují v předpokladu, že objekt vězení mohl být již od počátku spojen s rychtářským domem vzhledem k soudním pravomocím rychtářů a analogiím z jiných měst. S odkazem na plán města z r. 1752 musel být objekt šatlavy v tomto mezidobí přestavěn a rozšířen. Stavební průřez datuje zásadní přestavbu do období klasicismu, zejména do 40. let 19. století, zatímco písemné prameny větší stavební úpravy nezaznamenaly – lze je však předpokládat v souvislosti s velkými požáry České

Lípy v letech 1787 a 1820. Z citovaných popisů je zřejmé, že funkce jednotlivých místností objektu se v průběhu 19. a na počátku 20. století měnila a vězeňské cely byly střídavě jak v přízemí, tak v patře často kombinovány s obytnými prostory. V polovině 19. století se v přízemí krátce nacházely také stáje pro čtěníctvo (Gabriel – Smetana 1996).

Samotný průřez dochovaných struktur objektu F. Gabrielem přinesl jen omezené informace k jeho stavebnímu vývoji. Rozlišuje mezi charakterem zdiva městské hradby a zdiva vnějších stěn starší – západní části objektu. Prostý kamenný portál v pravé mezitraktové zdi a záklenek v levé mezitraktové zdi autor datuje se značnou opatrností jako pozdně renesanční. S klasicistní přestavbou souvisí rozšíření objektu o kratší východní část a prolomení hradby vchodem do bývalého parkánu z nově vestavěného vnitřního schodiště. S tímto obdobím je spojována současná podoba a rozložení oken a také přízemní klenby vložené do odlámané vnitřní hradební líce, jejichž výšece naznačují klasicistní stáří jinak robustního provedení. Zajímavé je zjištění, že pravá mladší část má spodní partie provázané jak s jádrem starého západního objektu, tak se soklem východního sousedního domu č.p. 205. Z toho F. Gabriel

Obr. 3_čp. 189 - plán přízemí
s vyznačením archeologických sond
a odkrytých relikvů středověkého zdiva.
Zaměření sond a kresba V. Novák, 2009,
(foto) Česká Lípa

0 5m

katastrální území	Česká Lípa
lokality	šatlava
přesná lokalizace	přízemí
autor	Vojtěch Novák
datum	2009

vyvozuje, že objekt stál na parcele vedoucí podél městské hradby až od Mariánské ulice, kam se obracelo průčelí nejstarší zástavby, hypoteticky spojované s umístěním rychty, anebo k této parcele svojí východní stranou přisedal (Gabriel – Smetana 1996, 34–37).

Záchranný archeologický výzkum

Záchranný archeologický výzkum, realizovaný v rámci stavebního záměru rekonstrukce objektu pro potřeby muzea, se omezil pouze na úseky bezprostředně dotčené stavebními zásahy pod úroveň současného terénu. V přízemí bylo v místech rozvodných šachet a podlahového topení umístěno 5 sond různé velikosti a podobně byly v patře položeny 4 sondy při stabilizaci kleneb.

PŘÍZEMÍ

Sonda 1/09

Sonda o rozměrech 120 × 140 cm a maximální hloubce 120 cm vznikla rozšířením již existujícího stavebního výkopu v místnosti 3 (vstupní místnost v přízemí se schodištěm do patra). Dokumentovány byly profily SV, SZ a JZ [obr. 4], JV profil byl zničen výkopem manipulační šachty ještě před zahájením archeologického výzkumu.

Popis stratigrafických jednotek v sondě:

Vrstva 1a) – šedý sypký písek s úlomky malty; tato vrstva pravděpodobně vyrovnávala nerovnosti podloží a vytvářela lůžko pro místy dochovanou dlažbu z neovulkanitu (čedič);

Vrstva 1b) – světlá písčité zemin, nahnědlá až rezavá; tato vrstva se projevuje pouze v JZ a SZ profilu;

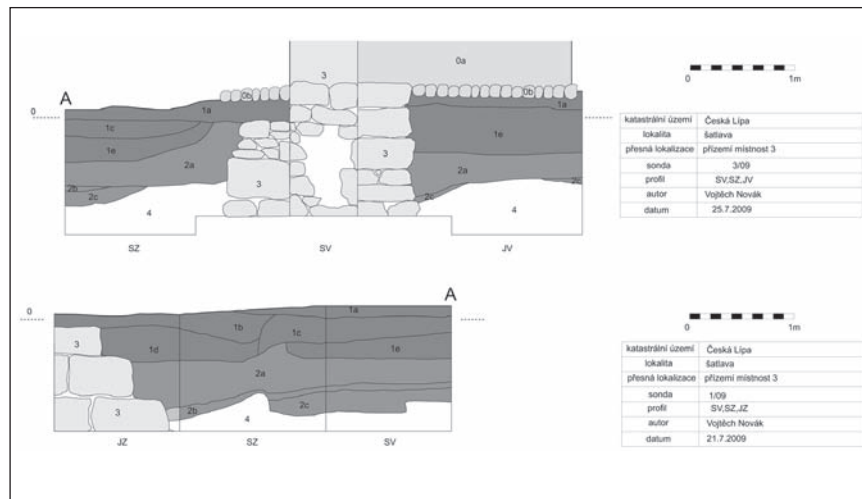
Vrstva 1c) – tuhá jílovitá zemina, okrově až hnědě zbarvená, s drobnými úlomky „cihloviny“; tato vrstva se projevuje v SZ a SV profilu

Vrstva 1d) – tmavě hnědá až písčité zemin, která se projevuje pouze v SZ a JZ profilu;

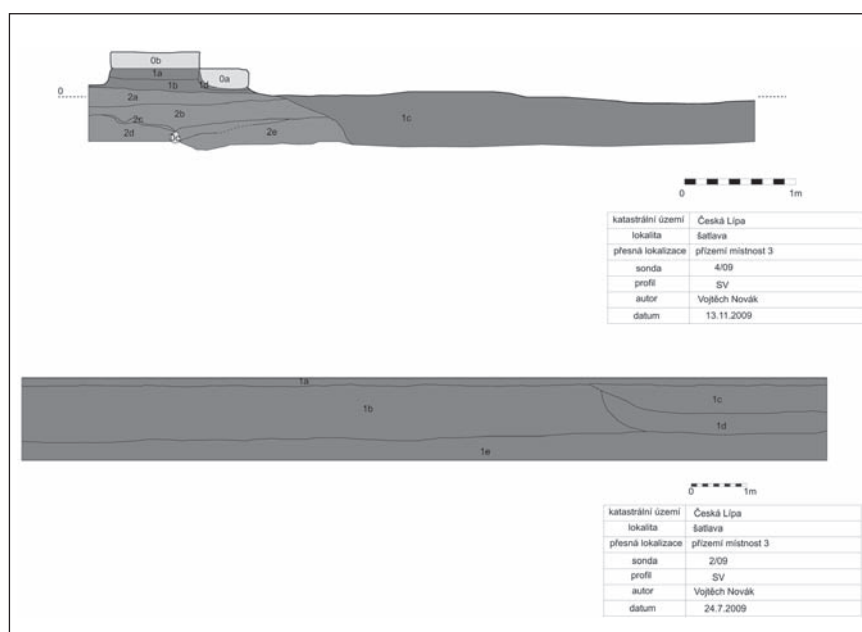
Vrstva 1e) – okrový čistý písek, který se projevuje pouze v SZ a SV profilu;

Vrstva 2a) – tuhá šedo-černá jílovitá zemina; tmavé zbarvení vrstvy je způsobeno množstvím rozpadlých zuhelnatělých materiálů; z této vrstvy byly získány fragmenty blíže nedatované středověké keramiky;

Vrstva 2b) – tenká vrstvička složená z křemenných

Obr. 4_čp. 189 – sondy 1/09 a 3/09

Obr. 5_čp. 189 – sondy 2/09 a 4/09

valounů o průměru cca 10 cm, v čistém okrovém jílu;

tato vrstva se výrazně uklání k JZ;

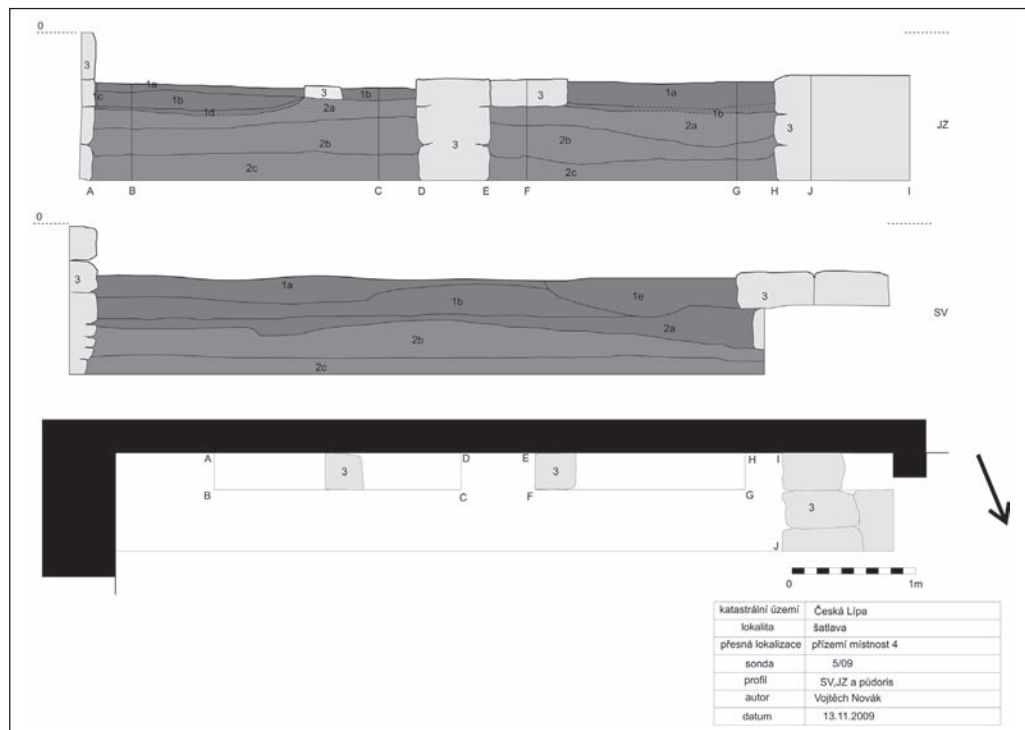
Vrstva 2c) – jílovito-písčité okrová zemina s rozptýlenými rozpadlými uhlíky;

Vrstva 3) – opracovaný pískovec

Vrstva 4) – okrový až rezavý písek tvořící sterilní podloží

Souvrství 1 pravděpodobně souvisí s úpravou objektu v období novověku.

Souvrství 2 je s největší pravděpodobností středověké, přičemž vrstva 2b by mohla být původní úroveň podlahy středověkého objektu, přiloženého k městské hradbě, nebo úroveň nějaké komunikace probíhající podél této hradby. Ve vrstvě 2a bylo nalezeno šest drobných atypických zlomků vrcholné středověké oxidační hrnčiny.

Obr. 6_čp. 189 – sonda 5/09

V JZ profilu bylo obnaženo zdivo, tvořené pískovcovými kvádry, které je proti nadzemnímu obvodovému zdivu budovy posunuto o 40 cm do prostoru místnosti. Vysvětlením tohoto jeho odstupu mohou být starší základy budovy nebo naopak její mladší přestavba (rozšíření).

Sonda 2/09

Sonda byla založena podél SV vnější stěny hlavní městské hradby v prostoru bývalého parkánu. Sledovala drenážní výkop objektu o délce 14,5 m, šířce 60 cm a hloubce 150 cm [obr. 5].

Popis stratigrafických jednotek v sondě:

Vrstva 1a) – travní drn

Vrstva 1b) – tmavě hnědá mírně písčité zemina s množstvím úlomků stavební suti především cihlovina, v menším množství dále pískovcové kameny, neovulkanity a shluky malty;

Vrstva 1c) – světlá směs stavební suti z velké části tvořené světle žlutým pískem, zlomky cihel, střešní krytiny, kamenů (pískovec);

Vrstva 1d) – navážka hrubého říčního písku, místy až štěrky;

Vrstva 1e) – vrstva tvořená destrukcí střešní krytiny (tašky); v menším množství zlomky cihel promísené s hnědou zeminou;

Všechny vrstvy pocházejí z období pokročilého novověku a ukazují na zvýšení původního terénu bývalého parkánu do současné podoby. V sondě nebylo dosaženo žádných

středověkých ani starších vrstev. S původní úrovní parkánu je nutno počítat v hloubce výrazně přesahující 150 cm.

Sonda 3/09

Sonda se nachází v přízemí v místnosti 3 (vstupní místnost vedle schodiště), v blízkosti sondy 1/09, na kterou částečně navazuje. Vznikla rozšířením stavebního výkopu na rozměry 215 × 65 cm, s dosaženou hloubkou 120 cm. Dokumentovány byly profily SV, SZ a JV. Jihozápadní profil je tvořen opět starší manipulační šachtou. Severovýchodní profil je městskou hradbou a SV strana sondy se dotýká v celé své délce stěny schodiště. Tato stěna nezasahuje do kulturních vrstev a je tedy mladší [obr. 4].

Popis stratigrafických jednotek v sondě:

Vrstva 0a) – blíže nespecifikované zdivo stěny schodiště, postavené přímo na čedičové dlažbě bez založení základů;

Vrstva 0b) – dlažba skládaná z tmavého neovulkanitu (čedič)

Vrstva 1a) – šedý sypaný písek s úlomky malty; tato vrstva pravděpodobně vyrovnávala nerovnosti podloží a vytvářela lůžko pro místy dochované dlažby z neovulkanitu (čedič);

Vrstva 1b) – světlá písčité zemina nahnědlá až rezavá; projevuje se pouze u SZ profilu;

Vrstva 1e) – okrový čistý písek

Vrstva 2a) – tuhá šedo-černá jílovitá zemina; tmavé zabarvení vrstvy je způsobeno množstvím drobných

úlomků zuhelnatělých materiálů;

Vrstva 2b) – tenká vrstvička složená z křemenných valounů o průměru cca 10 cm, v čistém okrovém jílu; tato vrstva je pouze v SZ profilu;

Vrstva 2c) – jílovito-písčítá okrová zemina s rozptýlenými kousky uhlíků;

Vrstva 3) – zdivo tvořené z hrubě opracovaných pískovcových kvádrů, pravděpodobně vymezuje původní silu hradební zdi;

Vrstva 4) – okrový až rezavý písek tvořící sterilní podloží

Souvrství 1 představuje mladší, pravděpodobně novověké horizonty, odpovídající situaci v SZ profilu sondy 1/09. Podobně souvrství 2 datujeme do vrcholného středověku. Sonda zachytila zdivo hlavní městské hradby v jeho původní síle před jeho částečným odbouráním v nadzemní části místnosti. Původní rozsah hradby je viditelný od vrstvy 2a), která k hradbě přímo přiléhá. Vrstvy 2a - 2c přiléhají přímo ke stěně hradby a vznikly tedy až po jejím vybudování. Ve vrstvě 2a bylo nalezeno 7 zloмок světlé, červeně malované hrnciny bez okrajů [obr. 8].

Sonda 4/09

Sonda pro podlahové topení se nachází v přízemí v místnosti 3 (místnost se schodištěm) podél JV stěny a má rozměry 6 × 0,4 m a hloubku od 40 cm do 80 cm. Dokumentován byl pouze SV profil [obr. 5], zbývající profily nebyly dostatečně čitelné.

Popis stratigrafických jednotek v sondě:

Vrstva 0a,b – schody

Vrstva 1a) – šedý sypký písek s úlomkami maltoviny; tato vrstva pravděpodobně vyrovnávala nerovnosti podloží a vytváří podklad pod žulový první schod schodiště (vrstva 0b).

Vrstva 1b) – navázka tvořená nepravidelným střídáním písků, šteků a jílovité zeminy;

Vrstva 1c) – světlá žluto-šedá písčítá zemina až písek;

Vrstva 1d) – bílý písek, kterým byl podsypán betonový schod (vrstva 0a);

Vrstva 2a) – šedá jílovito-písčítá zemina s fragmenty cihloviny a nálezy středověké keramiky;

Vrstva 2b) – načervenalá jílovitá zemina s fragmenty přepálené mazanice a středověké keramiky;

Vrstva 2c) – šedý až bílý písek tvořící tenkou vrstvu kopírující podloží;

Vrstva 2d) – tuhá šedo-černá jílovitá zemina s osamoceným kamenem (neovulkanit);

Vrstva 2e) – hnědá až šedivá písčítá zemina

Souvrství 0-1 odpovídá situaci v místnosti 3 a představuje pravděpodobně různé novověké stavební úpravy. Naproti tomu zásah 1c ukazuje na odstranění starších sedimentů v souvislosti s větším stavebním zákrokem, snad výstavbou východní části objektu. Souvrství 2 je v této sondě na nálezy bohatší a ukazuje na datování do 14. až 15. století. Ve vrstvách 2a a 2b se objevilo jen několik drobných zloмок červeně malované světlé hrnciny bez okrajů. Vrstva 2d obsahovala červeně malovanou hrncinu se zploštělým vyšším okružím, přecházejícím do přehnutého okraje, a ovalený okraj s náběhem ucha [obr. 8]. Oba okraje odpovídají době kolem přelomu 14. a 15. století.

Sonda 5/09

Sonda byla položena v místech výkopu pro podlahové topení v přízemí v místnosti 2, podél její JZ, uliční stěny. Rozměry sondy jsou 5,5 × 0,8 m, maximální dosažená hloubka činí 80 cm [obr. 6].

Popis stratigrafických jednotek v sondě:

Vrstva 1a) – okrová až hnědá sypká písčítá zemina homogenního charakteru, tvořící pravděpodobně pískové lůžko pro dlažbu, částečně dochovanou v okrajových částech místnosti.

Vrstva 1b) – okrová až šedá sypká písčítá zemina podobná vrstvě 1a;

Vrstva 1c) – světlé žlutý, takřka čistý písek;

Vrstva 1d) – okrový až narezlý písek;

Vrstva 1e) – hnědá písčítá zemina, sypká;

Vrstva 2a) – červeně probarvená jílovitá zemina s úlomkami mazanice. Na této vrstvě leží pískovcové kvádry o velikosti cca 40 × 40 × 30 cm neurčitého účelu;

Vrstva 2b) – tužší, tmavě okrová až hnědá jílovitá zemina;

Vrstva 2c) – hnědo-šedá písčítá zemina;

Vrstva 3) – kámen, opracovaný pískovec;

Vrstvy 1a – 1e si vznikly patrně jako vyrovnání a zvýšení původního terénu.

Obr. 7_ čp. 189 – pískovcový žlab v sondě 6/09 vně objektu.

Celé souvrství přiléhá k vnitřní obvodové stěně objektu bez viditelné základové spáry a je tedy patrně mladší než vnější zeď. Na SZ straně sondy bylo odkryto zdivo sestavené z pískovcových kvádrů zděných na maltu s velkým podílem jílu. Je posunuto oproti současné příčce cca o 1 metr do místnosti č. 2. Jeho vztah k současným obvodovým stěnám nemohl být sledován. Z vrstvy 2a pochází soubor zlomků oxidační hrnčiny s několika okraji typu nízkého až středně vysokého okruží, z nichž fragment nejnížší profilace (A-27710) obsahoval v ostrívu slabou příměs slídy. Zastoupen je i zlomek s červeně malovanou linkou. [obr. 8] Nízké typy okruží jsou na Českolipsku datovány do sklonku 13. a počátku 14. století, vyšší varianty do průběhu 14. století.

Sonda 6/09

Sonda o rozměru 90 × 120 cm byla přiložena k vnější zdi budovy v západním sousedství pilíře. V severní polovině sondy se nachází pískovcový žlab, který je položen vodorovně s vnější zdí a je do ní zároveň svou podélnou stranou vestavěn. Monolitický žlab z pískovce je uvnitř 25 – 30 cm široký a 10 – 18 cm hluboký. Na straně zdi je opatřen vysekaným vyústěním, které je překryto dalším, mladším a širším pískovcovým korytem, zajišťujícím vypouštění odpadu z místnosti 3 uvnitř budovy [obr. 7]. Na monolitický žlab navazuje další pokračování neznámé délky, které nepochybně prochází pod nově přizděným pilířem do dnes již nefunkční kanalizační stoky. Ploché nerovné kameny vedle žlabu v hloubce kolem 50 cm pod dnešní úrovní Věžeňské ulice jsou patrně částí dlažby, která byla v jižní polovině sondy odstraněna při starším výkopu elektrických sítí.

PRVNÍ PATRO

V patře proběhly pouze povrchové sběry ve stavebních sondách, které byly založeny ve vrstvách tvořících zásypy kleneb. Z těchto zásypů byl získán malý soubor novověké keramiky. Datum post quem pro uložení zdejších nálezů pravděpodobně představuje rok 1927, kdy máme poslední doklad výměny dřevěných podlah a tedy i možného zásahu do mělkých míst klenebních zásypů (Gabriel – Smetana 1996).

Sonda A

Místnost 8: výkop o rozměrech 390 × 50 cm a hloubce 35 cm, položený u JZ stěny. Výplň tvořen jílovito-písčitou sypkou zeminou s archeologickým materiálem. Nalezeno několik zlomků glazované keramiky (zelené, béžové a hnědé polevy), větší fragmenty zvířecích kostí včetně torza čelisti, dřevěný čtyřhranný kolíček s vrubem pro omotání provázku a menší plochý kus dřeva přibroušený do špičky. Dále byl nalezen fragment kůže tvarované do půlkruhu s jednou řadou otvorů po prošití (zčásti v nich zůstaly zbytky tkaniny), který připomíná patní část boty. Pokud tyto předměty tvoří chronologický celek s keramikou, odpovídaly by nejspíše 17. až 18. století [obr. 8].

Sonda B

Místnost 10: výkop o rozměrech 350 × 50 cm a hloubce 35 cm, položený u SZ stěny. Výplň tvoří udusaná hlína s příměsí organických materiálů (plev). V ní byly nalezeny 2 fragmenty novověké glazované keramiky a část dna z polokameniny, které připouštějí datování do průběhu 19. století.

Sonda C

Místnost 10: výkop o rozměrech 150 × 50 cm a hloubce 35 cm, položený v prostoru mezi místnostmi 9 a 10. Výplň je tvořena především pískem s menším obsahem jílovité složky, bez archeologických nálezů.

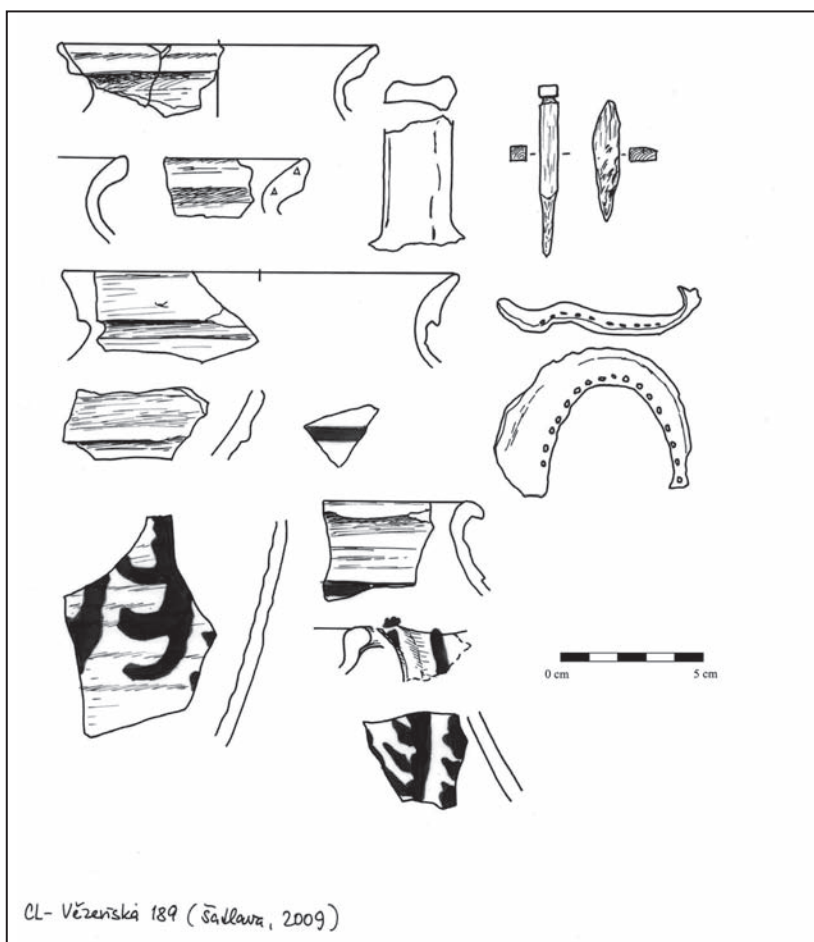
Sonda D

Místnost 10: výkop o rozměrech 500 × 50 cm a hloubce 25 cm. Výplň výkopu tvoří jílovito-písčitá sypká zemina okrového zbarvení. V zásypu nad klenbou podlahy prvního patra se objevil zlomek hrnčiny z přechodu vrcholný středověk – raný novověk.

Za zpřístupnění děkujeme Mgr. Renatě Tišerové z NPÚ Liberec, kde je SHP uložen.
Prameny:
GABRIEL, František a Jan SMETANA. Česká Lípa čp. 189. Stavebně historický průzkum. Česká Lípa, 1996.

Souhrn výsledků archeologického výzkumu

Záchranný archeologický výzkum nevelkého rozsahu provedený v různých částech objektu bývalé městské šatlavy doplnil výše sumarizované výsledky stavebně historického průzkumu (Gabriel – Smetana 1996) o pohled do vývoje kulturních uloženin. Se středověkým obdobím spojujeme souvrství 2, které je dochováno v západní – stavebně starší – polovině objektu v místnosti 2 a v části místnosti 3. Z výplně některých vrstev pochází početně malý soubor vrcholně středověké, oxidačně pálené a červeně malované hrčiny, který umožňuje jen ve dvou případech vyslovit orientační stáří. Není přitom zřejmé, zda se jedná o intaktní situace nebo o sekundární uložení – ovšem ještě z období vrcholného středověku, tedy bez novověkých příměsí. Je zajímavé, že z místnosti 2, která je pokládána za nejstarší část objektu a zároveň je nejnižší pod dnešní úrovní ulice, pochází ze sondy 5/09 nejstarší zjištěná keramika kolem přelomu 13. a 14. století. Tato výšková situace patrně existovala již v době zřízení vstupního východního portálu – tedy podle stavebního průzkumu nejpozději v období renesance, ale pravděpodobněji již mnohem dříve [obr. 9]. Nasvědčuje tomu souvrství 2 v sousední místnosti 3 v sondách 1/09, 3/09 a 4/09 s ojedinělými fragmenty středověké keramiky bez novověkých intruzí, které dosahuje až o 50 cm výše než v místnosti 2 a blíží se tak úrovni portálu. Také malý soubor keramiky ze sondy 4/09 připouští datování řádově o sto let mladší (přechod 14. a 15. století). Středověké úrovně jsou ve východní části objektu pravděpodobně zcela odstraněny při zásahu, který lze nejpravděpodobněji ztotožnit s klasicistní výstavbou či přestavbou této části budovy. Zajímavým, i když interpretačně nepříliš jasným příspěvkem ke středověké historii objektu jsou zjištěná zdiva ve středověkých úrovních místnosti 2 (sonda 5/09) a místnosti 3 (1/09). Zejména zdivo o šířce kolem 230 cm, zjištěné v průchodu mezi místnostmi 1 a 2, prochází pod dnešní příčkou, tj. kolmo na městskou hradební zeď. Výsledky archeologického výzkumu tedy jednoznačně dokládají provázanost parcely dnešního objektu se středověkým organismem města. Nenabízejí však rozřešení základní otázky nastíněné stavebně historickým průzkumem – a sice zda souvisí zjištěná středověká situace (zejména

Obr. 8. čp. 189 – přehled archeologických nálezů. Středověká keramika ze sondy 5/2009 (nahore a uprostřed), 3/2009 (1 zl. vlevo dole) a 4/2009 (3 zl. vpravo dole). Vpravo novověké předměty ze sondy A v poschodí (dřevěný kuliček, fragment kůže).

v místnosti 2) se starší městskou (obytnou?) zástavbou, která předcházela výstavbě šatlavy, anebo v ní máme hledat nejranější počátky městské věznice (či alespoň její budovy), jež by se tím posunuly do 14. století.

Obr. 9. čp. 189 – místnost se sondou 5/2009 z pohledu od pískovcového portálu
Foto Vlastivědné muzeum v České Lípě